

Àmbit 5

procés de fabricació

Procés de fabricació del càntir

5.1 El terrisser

La persona que es dedica a la terrissa ho fa, normalment, perquè els seus pares, avis i avantpassats remots ja ho feien. És un ofici que, com quasi tots els relacionats amb l'artesanía tradicional, es transmet de pares a fills.

Fins ben entrada la segona meitat del segle XX el terrisser era el responsable de tot el procés de producció, que es feia amb mitjans molt rudimentaris i penosos: arrencar la terra, preparar el fang, tornejjar amb la força del peu, preparar els esmalts, vernissos i engalbes, anar a cercar la llenya pel forn, coure i, fins i tot, en molts casos el mateix terrisser anava a vendre la seva producció a fires i mercats. En tot aquest procés sovint només comptava amb l'ajut dels seus familiars, que feien les feines més senzilles de l'obra: posar brocs i nanses o decorar les peces.

Actualment la vida del terrisser ha millorat molt amb la mecanització de bona part del procés, preparació del fang, torns amb motor elèctric, coccio a gas i altres avenços que han permès al terrisser concentrar-se més en la part del modelat, decoració i coccio de la obra. Per contra, les peces han perdut bona part de la personalitat que tenien abans, en utilitzar-se argiles industrials, esmalts de colors no tradicionals o la coccio a gas.

5.2 L'obrador

Els obradors de terrissa eren amplis espais interiors i exteriors on el terrisser feia tot el procés de la terrissa. Generalment també era l'habitatge de tota la família. Cal dir que quasi sempre eren construccions molt senzilles i humils, com corresponia a l'estatus social del terrisser.

En els espais exteriors es preparava el fang, ocupant les basses una gran part dels patis. També les peces eren tretes a fora per tal d'assecar-se.

A l'interior hi trobem el lloc de guardar el fang, la "botiga", (on hi ha els torns i es fa la major part del procés de la terrissa) i el forn. En moltes poblacions els forns eren comunitaris i, per tant, no els trobem a l'obrador.

Actualment es treballa en espais més reduïts, en haver-se simplificat el procés mercès a la mecanització i l'ús de materials d'origen industrial que ja no cal que es prepari el propi terrisser (fang, esmalts, vernissos, etc.).

5.3 Propietats de la terrissa

El fang, i més concretament l'argila, és la matèria primera més important de la terrissa. Es troba gairebé arreu del món i ha estat usada per a la fabricació de tota mena d'atuell des del Neolític.

Un cop cuita a elevada temperatura es transforma en una matèria completament nova: la ceràmica, que té unes propietats extraordinàries: no es deforma, resisteix la humitat, el fred i la calor, és transpirable, pot contenir líquids i altres matèries. Algunes argiles, fins i tot, serveixen per a la cocció d'aliments.

1.

2.

3.

4.

5.4 Preparació del fang

Procés tradicional de preparació del fang per a la ceràmica:

1. Extracció de la terra dels jaciments argilosos, anomenats terreres.
2. Trituració i eliminació de les pedres i altres impureses que pugui contenir.
3. L'argila líquida es posa en una bassa poc profunda amb aigua per tal d'obtenir el fang, alhora que s'acaben d'eliminar les restes d'impureses.
4. El fang és tallat a trossos i traslladat a l'obra, on es guardava fins a ser usat.

Per obtenir la terrissa blanca, pròpia d'Agost (Alacant) i La Rambla (Còrdova), s'afegia sal a l'argila, augmentant la seva porositat i poder refrescador de l'aigua.

Actualment, tots aquests treballs de preparació del fang estan mecanitzats, però fins als anys 70 del segle XX els feia el mateix terrisser de forma manual i eren, sovint, molt penosos i exigien gran esforç físic.

5.5 Tècniques de modelatge de l'argila

El modelatge és aquella part del procés en que es dona forma al fang.

Hi ha moltes tècniques de modelatge, les agrupem en:

Modelatge estàtic o modelat a mà: No s'utilitza cap mena d'aparell que ajudi el terrisser/a, que prepara unes tires llargues de fang, anomenades "marrells", les quals va enrotllant en forma d'espiral formant el cos de la peça.

Torn baix o de mà (lent): El terrisser/a s'ajuda d'aquest ancestral torn, de poca alçada i que és accionat amb les mans.

Torn alt o de peu (ràpid): El torn s'acciona amb els peus (si bé actualment la majoria porten incorporat un motor elèctric), guanyant en força i velocitat.

◀ Modelatge estàtic

◀ Torn baix o de mà (lent)

◀ Torn alt o de peu (ràpid)

5.6 Modelatge d'un càntir al torn

Procés de modelatge d'un càntir al torn:

1. S'agafa un bocí de fang i se centra al torn.
2. Ajudat per la força giratòria del torn, el terrisser amb les mans fa pujar el cos del càntir o "botxa" fins a tancar-lo per dalt. L'aire que queda a l'interior fa que la peça no s'enfonsi.
3. Quan ja s'ha assecat un xic, i l'argila ha adquirit certa consistència, es fan els forats dels brocs i es posa el "guarniment", és a dir, la nansa, el broc i el galet.

5.7 Assecatge i decoració

Un cop acabada la forma del càntir, cal assecar la peça per tal que perdi la humitat que encara té, reduint el seu pes i volum. Algunes es poden esquarterar si l'assecatge és massa ràpid.

Una vegada sec, el càntir es pot decorar amb diferents tècniques:

1. Decoració incisa: És fa abans de l'assecatge, i és la tècnica més senzilla i antiga. Consisteix en practicar incisions al fang amb un punxó. Normalment són línies o figures geomètriques molt simples. És la tècnica més utilitzada en aquelles peces que no són vidrades, com les de Verdú o molts centres de Castella.

2. Decoració excisa: Consisteix en afegir formes de fang a la superfície de la peça. És també una tècnica molt antiga. Una mostra n'és el bordat de molts càntirs d'Agost (Alacant).

3. Brunyit: Consisteix en fregar el fang per tal que adquireixi una lluentor especial, fent figures florals o altres motius. És característic d'algunes peces de Verdú (Urgell) o Salvatierra de los Barros (Badajoz).

1.

2.

3.

4.

4. Engalbes: Són terres de diferents tonalitats molt diluïdes en aigua amb què es banyen total o parcialment les peces, aconseguint variar la tonalitat de la peça i fer combinacions de colors. Normalment les engalbes es cobreixen amb el vidrat o vernís. Són famoses les engalbes blanques i vermelles usades als càntirs de La Bisbal.

5.

5. Envernissat i vidrat: El vernís és una substància mineral diluïda en aigua que vitrifica amb la cocció i permet impermeabilitzar l'atuell, anul·lant la porositat de la terrissa. Barrejat amb òxids metàl·lics permet obtenir colors diferents a les engalbes, com el verd, morat o el blau. Molt usat en els càntirs d'hivern i decoratius.

6.

6. Pintat sense esmalt: Amb òxids metàl·lics es pinta directament sobre la terrissa. Els més utilitzats són l'òxid de ferro (color vermell) i el de manganès (color morat). S'aplicaven sovint amb pinzell de pinta, com a Traiguera (Castelló).

7.

7. Pintat sobre esmalt blanc: Després d'una primera cuïta de preparació (biscuitat), es banya la peça amb esmalt blanc d'estany i després es decora amb òxids de colors. Són característics els càntirs decorats de Talavera de la Reina, Puente del Arzobispo (Toledo) i Manises (València).

5.8 Cocció

Amb la cuita es culmina tot el llarg procés d'elaboració de la terrissa, en què el foc s'encarregarà de completar el treball de moltes setmanes o mesos de feina.

El procés de cocció en les terrisseries tradicionals de Catalunya era el següent:
Enfornat

Les peces crues s'han de posar amb molta cura apilades dins la cambra de cocció, aprofitant al màxim l'espai disponible.

La cuita

1a fase: Ja que l'obra encara conserva força humitat, les primeres 6 o 7 hores són a foc lent, per tal d'evitar que un canvi bruscat de temperatura malmeti les peces. S'escalfa el forn i s'evapora l'aigua que queda al cos de les peces, fins quedar completament seques.

2a fase: Es fa foc més intens, que podia durar entre 14 i 15 hores, fins arribar a la temperatura de cocció, que en la terrissa està situada entre els 800 i 1.000°C.

3a fase: Un cop assolida la cocció es deixa refredar el forn.

Desenfornat

Amb molt de compte es van traient totes les peces del forn.

El negre o fumat

En el cas de la terrissa negra o fumada, un cop cuites les peces, es tapen tots els forats de ventilació del forn i es cou l'interior amb una mica verda o humitejada, fent una gran fumerola, aconseguint anul·lar tot l'oxigen de l'aire, i saturar-lo de monòxid de carboni, fet que produeix un efecte de reducció (contrari a l'oxidació) en la terrissa, fet que aquesta adquireixi el seu característic color gris-negre. Es deixa el forn completament tancat durant tres o quatre dies, per tal que l'efecte del fumat sigui total, i ja es pot desenfornar.

◀ La cuita al forn

5.9 Transport i comercialització

Antigament, el mateix terrisser era el protagonista de tot el procés de la terrissa, des d'anar a buscar la terra a la terrera fins a la seva comercialització en fires i mercats propers, atès que els productes artesanals es venien en un radi petit, que difícilment superava el dia de viatge en carro.

Amb l'arribada del ferrocarril a mitjans del segle XIX i després amb el transport per carretera amb camions, s'amplia l'àrea de comerç de la terrissa.

Actualment, la major part del comerç de terrissa el fan majoristes i botigues al detall, si bé el terrisser continua assistint a algunes fires monogràfiques per a vendre directament la seva producció al client, com són les fires de Sant Pere a Zamora o la de Sant Domènec "Fira del Càntir" a Argenton.

